

*Денисяк Н.М.,
викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету*

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена короткому аналізу історії виникнення, розвитку і реформування інституту нотаріату в Україні. Аналізуються позитивні та негативні сторони нотаріату для української держави. У статті розглядаються проблеми, що виникають перед цим інститутом у сучасному громадському суспільстві. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства, щодо регулювання діяльності інституту нотаріату в Україні.

Ключові слова: нотаріат, відносини, правопорушення, розвиток, суспільство, реформування нотаріату, нотаріальна діяльність, законні інтереси, юридична вірогідність, правова система, механізм держави, публічна влада, повноваження нотаріальних органів, зміцнення законності та правопорядку, державні органи, модель нотаріату.

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлена тим, що фундаментальне реформування відносин власності та інших майнових відносин стало об'єктивним фактором сучасного виділення ролі та значимості інституту нотаріату в Україні.

Метою статті є спроба проаналізувати етапи розвитку інституту нотаріату, його роль і значимість у здійсненні правозахисної та правоохоронної функції в системі правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Питаннями проблематики розвитку, вдосконалення та реформування нотаріату займалися такі видатні науковці та вчені, які Полтавська Н., Радзівська Л., Пасічник С., Черниш В., Кузнецов В., Ромоновська О., Фурса Є. І., Фурса С. Я., Аргунов В. та інші. Але проблема розвитку нотаріальної процедури, яка має забезпечити суспільні потреби та надати можливість нотаріусам задовольнити власні матеріальні

та соціальні потреби дотепер вітчизняним законодавством не врегульовано.

Викладення основного матеріалу. Українська держава на сучасному етапі перебуває у стані реформування політичних, економічних та правових відносин. У зв'язку з цим українська влада повинна ретельно розробити та забезпечити напрям якісного суспільного розвитку держави. Одним з напрямів формування правового громадянського суспільства у сучасній Україні має стати впровадження системи латинського або «вільного» нотаріату. Слід зазначити, що говорити про запровадження цієї системи в вітчизняних реаліях почали ще на початку 1990-х років [8, 88-90].

Латинський нотаріат — це нотаріат, який утворюється у формі вільної професії, і в той же час він здійснює привселюдну соціально-правову функцію, отримавши делеговані йому державою публічні повноваження. Тобто «нотаріальна функція є державною, але виконує її нотаріус незалежно, не будучи підпорядкованим службовій ієрархії державної адміністрації чи будь-яким іншим державним органам. Нотаріус — це юрист, який має повноваження надавати вірогідності угодам, укладати тексти документів, які надають діям і угодам сторін правильної і належної форми та давати поради особам, які звертаються до нього за юридичною допомогою» [7, 7].

Видатні науковці та вчені, які займалися дослідженнями щодо проблематики розвитку, вдосконалення та реформування нотаріату, найвідоміші з яких: Полтавська Н., Радзівська Л., Пасічник С., Черниш В., Кузнецов В., Ромоновська О., Фурса Є. І., Фурса С. Я., Аргунов В. та інші.

Головною метою реформування нотаріату в Україні має стати розвиток нотаріальної процедури, яка має забезпечити суспільні потреби та надати можливість нотаріусам задовольнити власні матеріальні та соціальні потреби.

Джерело виникнення нотаріату як різновиду адміністративної діяльності можна простежити з далекого минулого. Нотаріат виник як інститут цивільного права ще за часів республіки у Стародавньому Римі. Тоді в Римі існували писарі-канцеляристи, які періодично складали кадастр усіх земель в країні, переписували населення і його майно.

В Стародавньому Римі панував суворий формалізм, який вимагав дотримання формул всіма, хто звертався в судові установи, тому стали з'являтися особи, обов'язком яких було підведення правового випадку під ту чи іншу формулу. Дехто з них перебували на службі при посадових особах римського управління та суду. Окрім офіційних, існували також приватні писарі, які відігравали роль своєрідних власних юристконсулів у приватних осіб, які були, як правило, рабами останніх, надавали їм юридичну допомогу.

Подальший розвиток цивільного обороту викликав у Стародавньому Римі появу табеліонів, яких можна назвати родоначальниками сучасного нотаріату. Вони не перебували на державній службі, а займалися складанням юридичних актів і судових документів у вигляді вільного промислу та отримували за це винагороду, передбачену законом.

Разом із світським інститутом табеліонів, що з часом набував і отримував більшого застосування, у сфері християнської церкви виникає подібна йому установа — нотаріат. Який почав своє існування при єпископах, а потім при абатах і інших церковних урядниках, під час їх бесід із населенням були присутні спеціальні особи, тобто нотаріуси, які були зобов'язані записувати такі бесіди і складати відповідні документи. Пізніше церковна влада почала застосовувати таку процедуру ведення справ і у світському житті [9].

Вивчаючи історію розвитку інституту нотаріату в Європі можна зробити висновок, що нотаріальні установи, які склалися під час правління Карла Великого, пустили глибоке коріння, а досягли певного розвитку лише в Італії, де вони знайшли сприятливий для себе ґрунт на основі римського права. У Франції та Німеччині нотаріальні установи проіснували недовго і вже згодом, прийшли до повного занепаду. Таке становище нотаріату в цих країнах продовжувалось до того часу, поки в XII ст. Франція, а у XIV ст. — Німеччина провели

рецепцію нотаріального інституту у тому вигляді, в якому він існував на той час в Італії.

Реформа, яка вперше була проведена у французькому нотаріаті завдяки Людовіку IX Святому, яка передбачала запровадження 60 посад нотаріусів при Паризькій судовій палаті. У 1300 і 1302 роках Філіп IV Красивий, залишив за собою право призначати нотаріусів та розповсюдив цей інститут на всій території Франції. Королівським указом 1304 року був створений реєстр, в який кожен нотаріус повинен був вносити заповіти, договори, а також розміри зборів за виконані ним дії.

Наполеоном Бонапартом у 1803 році був законодавчо введений нотаріат як необхідна складова громадянського суспільства. Він вважав, що поряд із суддями, які примирюють і вирішують спори, мають діяти особи, надаючи угодам громадян достовірного характеру та сили остаточного рішення і запобіжно скасовують всяку надію на успіх несправедливого вирішення серед «жадібних людей» [9].

В Російській імперії у першій половині XIX ст. не передбачався поділ влади на судову і нотаріальну, поки не було реалізовано Положення про нотаріальну частину, затверджене 14 квітня 1866 року. В основу проекту були покладені нотаріальні положення трьох держав: Франції від 16 березня 1807 року, Австрії від 21 травня 1855 року і Баварії від 1861 року. Нотаріат виокремлювався з відання судів для здійснення актів та інших несудових дій. У містах вводилися посади нотаріусів, на які призначалися чиновники на конкурсних засадах головою судової палати. Нотаріус повинен був перед призначенням на посаду скласти присягу та внести страхову заставу на випадок заподіяння шкоди клієнтові своїми некваліфікованими діями.

Після Жовтневої революції нотаріат реформується та переходить у статус державного. Після цього в Україні було прийнято декілька законодавчих актів про нотаріат, які регулювали діяльність державного нотаріату. 25 грудня 1974 року Верховною Радою Української РСР вперше в історії України було прийнято вищий акт державної влади, який регулював діяльність нотаріальних органів — Закон УРСР «Про державний нотаріат» (введений у дію з 1 травня 1975 року). Цей Закон розширював коло нотаріальних дій більше ніж до 20 різноманітних видів.

В період відсталості і розрухи господарства пов'язаних з громадянською війною, коли правовідносини в сфері цивільного обороту були вкрай обмежені і потреби в нотаріаті практично не було, з'явилась тенденція до його повної ліквідації [11, 234].

Після проголошення незалежності Української держави настає і новий етап у розвитку інституту нотаріату, що обумовило потребу держави в утворенні міцної та стабільної системи захисту прав та законних інтересів своїх громадян. З переходом української незалежної держави до ринкових відносин, законодавчим визнанням рівноправності всіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації виникла суспільна необхідність введення інституту приватного нотаріату і, відповідно, законодавчого закріплення положень, що давали б можливість вирішувати питання нотаріальної діяльності без допомоги державних органів.

Сучасне нормативне визначення нотаріату міститься в ст. 1 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року, де встановлено, що нотаріат України — це система органів та посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчинять інші нотаріальні дії, передбачені законом з метою надання їм юридичної вірогідності [1].

Аналізуючи наведене нормативне визначення, українські дослідники нотаріату Л. Радзієвська та С. Пасічник вказують, що зазначене поняття містить в собі суб'єктивну (вказує на систему нотаріальних органів) та об'єктивну (вказує на повноваження нотаріальних органів та посадових осіб) сторону діяльності нотаріату, а також мету вчинення нотаріальних дій, та виділяють наступні основні завдання нотаріату: захист і охорона, прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб; зміцнення законності та правопорядку; запобігання можливим правопорушенням [4, 9-10].

Виходячи з вище зазначеного можна зробити висновок, що законодавче визначення нотаріату трактується як певна організаційна система, визначальною ознакою якої є єдність спеціальних суб'єктів, об'єднаних спільністю завдань.

На сьогоднішній день вітчизняне українське законодавство поклало на нотаріусів посвідчення угод відчуження квартир, житлових будинків,

коштовного майна, автотранспорту всіх видів, розширивши правові підстави набувачів цього майна. Набули чинності угоди, пов'язані з придбанням права власності на землю, землекористуванням і землеволодінням. Також нотаріат здійснює превентивне правосуддя, захищаючи права і законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, гарантуючи набувачам прав захист від усіляких несподіваностей, забезпечуючи правову безпеку громадянам та юридичним особам, що дозволяє запобігти суперечкам між сторонами цивільних правовідносин про право цивільне та сприяє виникненню між ними стабільних і передбачуваних відносин.

Українська правова держава формується, розвивається, зміцнюється та вдосконалюється завдяки діяльності нотаріату.

Український нотаріат ще знаходиться на етапі розвитку та реформування, тому що це постійний і невпинний процес самовдосконалення. Український нотаріат розвивається та перетворюється в напрямку до професійності, стабільності та фінансової незалежності.

Нотаріат, як складова правової системи, повинен відображати всі реальні процеси, що відбуваються в суспільстві, тобто, залишаючись незмінною за своїм визначальним призначенням, нотаріальна діяльність може змінювати та розширювати свої функції, відповідаючи вимогам та потребам сучасної громадянськості.

Висновок. В Україні потрібно створити модель нотаріату континентального типу, як це вчинено в країнах Європи, тому, що нотаріат — це один з найважливіших інститутів механізму держави, який забезпечує життєдіяльність суспільства. Саме запровадження в Україні вільного нотаріату наблизить країну до «вільного» латинського нотаріату як оптимального, з точки зору його дієздатності, компромісу між передачею нотаріату основоположних для правової системи завдань публічної влади та виконанням цих завдань вільним, висококваліфікованим і діючим під власну економічну відповідальність професійним станом [11, 237].

Література:

1. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 39. — Ст. 383.
2. Про внесення змін до ст. 45 Закону УРСР «Про державний нотаріат» : Закон України, прийнятий 28 січня 1993 р. № 2951-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 14. — Ст. 123; Голос України. — 1993. — 16 лют. (№ 29).
3. Володина Ю. Пристальний взгляд на украинский нотариат (интервью с Президентом Украинской нотариальной палаты) / Ю. Володина // Юридическая практика. — 2002. — № 37 (247). — С. 4.
4. Радзівєвська Л.К. Нотаріат в Україні : навч. пос. / Л.К. Радзівєвська, С. Г. Пасічник. — К. : Хрінком Інтер, 2001. — С. 9-10.
5. Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Загальна частина / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. — К. : Вентурі, 1999. — С. 54.
6. Фурса С.Я. Нотаріальний процес: Теоретичні основи / С.Я. Фурса. — К. : Істина, 2002. — С. 188.
7. Фундаментальні принципи латинського нотаріату // Нотаріат для Вас. — 2001. — № 4. — С. 7.
8. Юридический советник семьи (нотариат и правовая помощь гражданину) Народный депутат. — 1990. — №14. — С. 88-93.
9. Ясінська Л.Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук / Л.Е. Ясінська. — Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. — 18 с.
10. Ясінська Л.Е. Виникнення та розвиток інституту нотаріату / Л.Е. Ясінська // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13—14 лютого 2003 р.). — Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. — С. 113—114.
11. Трофименко Є.В. Минуле та сучасність нотаріату в Україні / Є.В. Трофименко // Актуальні проблеми держави і права, 2001. — Вип. 10.
12. Нотаріальний процес в Україні : навчальний посібник / За ред. Ф.М. Медвідя. — К. : Атіка, 2006. — С. 3.

Денисяк Н.Н. Краткий анализ истории возникновения, развития и реформирования института нотариата в Украине.

Аннотация. Статья посвящена краткому анализу истории возникновения, развития и реформирования института нотариата в Украине. Анализируются положительные и отрицательные стороны нотариата для государства. В статье рассматриваются проблемы, возникающие перед этим институтом в современном гражданском обществе. Вносятся предложения по совершенствованию отечественного законодательства, регулирующего деятельность нотариата в Украине.

Ключевые слова: нотариат, отношения, правонарушение, развитие, общество, реформирование нотариата, нотариальная деятельность, законные интересы, юридическая вероятность, правовая система, механизм государства, публичная власть, полномочия нотариальных органов, укрепление законности и правопорядка, государственные органы, модель нотариата.

Denisyak N.N. Brief analysis of the history of the origin, development and reform of the institute of notaries in Ukraine.

Summary. Article is devoted to the definition of a brief analysis of the history, development and reform of the notary in Ukraine. Analyzuyutsya pozitivni that negativni parties notariatu for ukrainської powers. I articles rozglyadayutsya problems, scho vinikayut before cim institutom have suchasnomu gromadska suspilstvi. The propositions to improve the legislation regulating the activities of notaries in Ukraine.

Keywords: notary, relation, offense, development, society, reform notary, notarial activity, legitimate interests, law chance, legal system, mechanism of the state, public authority, powers of notaries, strengthening the rule of law, public bodies, model notary.